

AGRESJA I PRZEMOC WŚRÓD MŁODZIEŻY SZKOLNEJ

AGGRESSION AND VIOLENCE AMONGST SCHOOL YOUTH

Jolanta Skubisz

Szkoła Podstawowa Nr 301
w Zespole Szkolno-Przedszkolnym Nr 2
w Warszawie

Abstract: *Aggression and violence constitute a complex phenomenon. Aggressive attitudes of children and youth are affected by many factors of internal and external character. Other persons also have an effect here. Apart from parents the effects on behavior are produced also by other important adults who include remaining members of the family, people from direct or more distant surrounding, and also teachers. Pedagogical literature presents many studies where teacher is presented as the person of tremendous influence on aggression and violence at a classroom. In the school circumstances the teacher can become the source of aggression, object of aggression, mediator, arbitrator or witness of the events. Like any other the school community is characterized by a high level of complication of the rules, standards or relations. Everyone in the school community has certain roles to take in the school theater. The purpose of this article is an attempt to scrutinize the intricacies of the school relations from the point of view of aggression and violence.*

Keywords: *children, aggression, violence, mediator, arbitrator, witness*

Wprowadzenie

Agresja i przemoc jest zjawiskiem złożonym. Na agresywne zachowania u dzieci i młodzieży wpływ ma wiele czynników o charakterze zewnętrznym i wewnętrznym. Na zachowanie wpływają też inne osoby. Oprócz rodziców wpływa na zachowanie mają także inni ważni dorośli, do których zaliczają się pozostali członkowie rodziny, osoby z bezpośredniego bądź dalszego otoczenia a także nauczyciele. Literatura pedagogiczna przedstawia wiele badań, gdzie nauczyciel jest ukazywany jako osoba mająca ogromny wpływ na zjawisko agresji i przemocy

w klasie szkolnej. Nauczyciel może w sytuacji szkolnej występować jako źródło agresji, obiekt agresji, mediator, rozjemca czy świadek wydarzeń. Społeczność szkolna, tak jak każda wspólnota, charakteryzuje się wysokim stopniem skomplikowania reguł, norm czy relacji. Każdy społeczności szkolnej ma określone role do odegrania w teatrze życia szkolnego.

Celem tego artykułu będzie próba przyjrzenia się zawłościami szkolnych relacji z punktu widzenia agresji i przemocy.

Agresja i przemoc przybliżenia definicyjne

Za podstawę wyróżnienia rodzajów agresji można przyjąć odmienne interpretacje badań nad jej genezą. W psychologii wyróżnia się trzy rodzaje agresji: frustracyjną, naśladowniczą oraz instrumentalną. Agresja frustracyjna wyjaśnia, że frustracja zawsze prowadzi do różnych przejawów agresji. Agresja naśladownicza polega na podświadomym naśladowaniu modelu agresywnych zachowań, których jednostka doświadcza w swoim otoczeniu. Pod wpływem tych doświadczeń istnieje prawdopodobieństwo wystąpienia zachowań agresywnych także wśród osób które wcześniej nie były narażone na odczuwanie frustracji. Jak wynika z badań znacząca część dzieci agresywnych ma jedno bądź oboje rodziców, którzy przejawiają takie zachowanie. Dziecko mające agresywnego rodzica lub rodziców, swoją złość przenosi na teren szkoły i bijąc drugie dziecko realizuje obraz jakiego sam doświadcza w domu (Bandura, Walters, 1968; 85).

Według Zbigniewa Skornego, modele wpływają na zachowanie wówczas gdy tymi modelami są dla jednostki osoby ważne, mające znaczenie, tak jak na przykład rodzice. W takich sytuacjach można powiedzieć, że uaktywnia się identyfikacja z tymi osobami, niosąca ze sobą dążenie do upodabniania się do nich pod względem zachowania, sposobu ubierania się czy też mówienia (Frączek, 1996; 136). Z kolei agresja instrumentalna ukierunkowana jest na osiągnięcie określonego celu, wówczas staje ona się instrumentem działania.

Innym rodzajem agresji na który zwrócono uwagę w toku badań fizjologicznych jest agresja patologiczna. Spowodowana jest zmianami w układzie nerwowym człowieka. Pojawia się nawet wtedy kiedy nie występują symptomy agresji frustracyjnej, naśladowniczej czy instrumentalnej. Oznacza to, że jej determinantem nie jest frustracja, osoba znacząca, czy jasno określony cel działania. W tym przypadku to choroba staje się powodem agresywnych zachowań. Agresja o podłożu patologicznym występuje u dzieci, które są nadpobudliwe psychoruchowo, wśród epileptyków, schizofreników i psychopatów (Dąbrowski; 1964; 7).

Ewa Pietruszyńska wymienia szereg przyczyn odpowiedzialnych za przemoc. „Przykładowe źródła agresji międzyludzkiej:

- wzorce agresywne jako prawidłowość rozwojowa;
- zła sytuacja materialna rodzin, bezrobocie;
- potrzeba zaimponowania innym w grupie rówieśniczej, czasami także i presja takiej grupy;
- brak umiejętności konstruktywnego radzenia sobie z frustracjami, z rozładowaniem negatywnych emocji;

- uzależnienia uczniów, używanie i nadużywanie środków psychoaktywnych – nie tylko na terenie szkoły;
- brak autorytetów;
- brak tolerancji dla odmienności innych ludzi;
- agresja jako pomysł na dobra zabawę (...)
- wpływ mediów (...)
- nie utożsamianie się ze wspólnotą szkolną (...)
- potrzeba zwrócenia na siebie uwagi
- zaburzenia rozwojowe psychiczne.” (Pietruszyńska, 2004; 132-135).

Każdy z wymienionych powodów może być pretekstem lub uzasadnieniem dla zachowania agresywnego.

Analizując agresję w szkole można dostrzec, iż w szkole dominuje przemoc psychiczna nad innymi formami występującej przemocy m.in. fizycznej, strukturalnej, seksualnej. Dla określenia powtarzających się aktów fizycznego lub psychicznego znęcania się nad słabszymi uczniami w szkole pojawił się w literaturze termin bullying (tyranizowanie, dokuczanie, dręczenie). Badania pokazują, że około 5 proc. dzieci co roku doświadcza w szkole groźnego zjawiska bullyingu. Cechy tego zjawiska są następujące:

- fizyczny, werbalny lub psychologiczny atak na osobę,
- dysproporcja siły między sprawcą a ofiarą,
- bezpodstawne nękanie (dręczenie),
- powtarzalność aktów agresji,
- wyraźny zamiar wywołania strachu lub chęć skrzywdzenia kogoś,
- zachowania tego typu sprawiają sprawcy wyraźną przyjemność.

Formami bullyingu mogą być: oczernianie, ignorowanie, odrzucenie, zastraszanie dokonywane najczęściej w szatni lub toalecie szkolnej, bądź też przed budynkiem szkoły. Uczniowie dręczeni raczej nie mają przyjaciół, są outsiderami, z zasady nie opuszczają lekcji, są czytani. Dręczycielami są zarówno chłopcy jak i dziewczęta, którzy u uważają, że dręczenie jest zabawne (Pufal-Struzik 2007; 12).

Grażyna Mikołajewska-Olejniczak badająca problem zachowań agresywnych doszła do wniosku, że większość jej badanych jest wychowywana w pełnych rodzinach, a ich rodzice posiadają zawodowe lub średnie wykształcenie (aż 72 proc.) a tylko niewielka grupa rodziców posiada wyższe wykształcenie (11 proc.). Głównym problemem badanych uczniów jest alkoholizm w rodzinie – (34 proc.) oraz nikła ilość czasu poświęcanego dziecku i brak konsekwencji w kształtowaniu osobowości (1998; 2002). W domach badanych często dochodziło do ostrej wymiany zdań i awantur podczas, których używane było wulgarne słownictwo i zwroty. Tylko 25 proc. badanych dorastała w korzystnych warunkach wychowawczych.

Jak zauważa R. Portman „agresja u nas (ludzi przyp. Autorka] nie rodzi się z niczego. Z reguły nie zdarza się, aby napadała nas bez żadnej przyczyny. Na nasze zachowania i działania zawsze wpływają konkretne motywy. Złość, wściekłość i agresja u dzieci i młodzieży rodzą się najczęściej wtedy gdy ich potrzeby nie są zaspokajane, ich oczekiwania nie zostały spełnione, a cele nieosiągnięte. Może

dojść do agresywnego odreagowania na zupełnie niezwiązanym z daną sprawą osobach lub przedmiotach” (Portmann, 2003; 5-6).

Sprawcy agresji

Za Cliffordem Edwardsem wśród planujących użycie przemocy występują trzy typy sprawców:

- *Reaktywni* – z poczuciem misji oraz poszukujący wrażeń. Tacy sprawcy mają subiektywne poczucie przysługujących im praw, przywilejów i sposobu życia, które nie obejmuje ich ofiar. Reagują na subiektywnie postrzegane zagrożenia i nie mają poczucia winy z powodu wyrządzonej przez siebie krzywdy, gdyż wierzą, że ich postępowanie jest usprawiedliwione;
- *Sprawcy z poczuciem misji* – są to osoby nie zrównoważone psychicznie, mające halucynacje i ograniczoną zdolność do logicznego myślenia. Wierzą, że otrzymali polecenie od sił wyższych, aby uwolnić świat od zła;
- *Poszukiwacze wrażeń* – takie osoby starają się dopasować do grupy. W swoim życiu poszukują podniecia i akceptacji. W każdej z tych grup sprawców może się znaleźć ktoś, kto stanie się zabójcą i zastrzeli tyłu innych uczniów i nauczycieli, ilu zdoła, a potem popełni samobójstwo (Edwards, 2006; 374).

D. Olweus opisał także „portret” ofiar przemocy, gdzie wyróżnia dwie grupy oznak, w których dzieci są ofiarami przemocy w szkole, są to (Olweus, 1998):

- 1) **oznaki podstawowe** (które mają bezpośredni związek z dręczeniem) – zaliczamy do nich sytuacje, gdy uczeń:
 - jest przezywany, upokarzany, wyśmiewany, zastrasza, koledzy grożą mu, drażnią się z nim;
 - jest zaczepiany, popychany, szturchany – niepotrafiący się bronić;
 - jest wciągany w kłótnie, bójkę, w których jest słabszą stroną, nie broni się, próbuje uciec, często płacze;
 - koledzy zabierają mu książki, pieniądze bądź inne rzeczy, niszczą jego własność;
 - ma siniaki, zadrapania bądź podarte ubrania i nie potrafi wytłumaczyć ich przyczyn w sposób wiarygodny;
- 2) **oznaki drugorzędne** (które sygnalizują istnienie przemocy, lecz nie jest to jednoznaczne i oczywiste) – zaliczamy do nich sytuacje, gdy uczeń:
 - w czasie przerw jest zwykle samotny, nie ma w klasie przyjaciela, stara się przebywać w pobliżu nauczyciela lub innych dorosłych;
 - do drużyn lub zespołów wybierany jest jako ostatni;
 - ma problemy z głośnymi wypowiedziami na lekcji, sprawia wrażenie osoby wrażliwej i niepewnej;
 - wygląda jak osoba sfrustrowana, smutna, łatwo płacze;
 - ma coraz gorsze wyniki w szkole.

Olweus opisuje również „portret dzieci” ofiar przemocy domowej:

1. oznaki podstawowe, gdzie uczeń:

- wraca do domu w podartych lub w pobrudzonych ubraniach, ma zniszczone podręczniki;
 - ma siniaki, zadrapania, których nie potrafi wytłumaczyć w sposób wiarygodny;
2. oznaki drugorzędne, gdzie uczeń:
- rzadko jest zapraszany na imprezy do kolegów i nie jest zainteresowany ich organizowaniem w domu;
 - często nie ma przyjaciela, z którym mógłby spędzać wolny czas, bawić się, uprawiać sport;
 - nie odwiedzają go koledzy, nie chodzi do ich domu, nie przebywa na podwórku;
 - nie lubi bądź boi się chodzić do szkoły, rano odczuwa różnorodne dolegliwości;
 - do i ze szkoły często idzie dłuższą drogą;
 - ma kłopoty ze snem, koszmarne sny, płacze w nocy;
 - maleje jego zainteresowanie szkołą;
 - sprawia wrażenie osoby smutnej, w depresji, często ma napady złości, zmienne nastroje;
 - prosi rodziców o pieniądze bądź je kradnie, by podobać się prześladowcom (Olweus, 1998).

Przeciwdziałanie przemocy wśród uczniów – zadanie rodziców i nauczycieli

Przeciwdziałanie przemocy wśród uczniów jest bardzo trudnym i złożonym procesem. Jest wiele propozycji i programów wdrażanych w wielu szkołach, w niektórych nawet przeciwdziałanie przemocy jest elementem szkolnego programu profilaktyki.

Ofiary i sprawcy przemocy w szkole stanowią grupę ryzyka zaburzeń zdrowia psychiczno-społecznego, dlatego tacy uczniowie powinni być obiektem zainteresowania nauczycieli i pedagoga szkolnego. Rolą ich powinna być identyfikacja uczniów, u których występują wspomniane oznaki.

Przemoc jest określona warunkami społecznymi, w jakich kształtowali się ludzie. Ludzie stają się agresywni, jeżeli sami wzrastali w warunkach niesprzyjających ich rozwojowi społecznemu, jeżeli w dzieciństwie nie byli akceptowani przez rodziców, byli traktowani jako istoty niechciane, bite oraz poniewierane. Przemoc doświadczana w rodzinie staje się inspiracją do przemocy przejawianej w późniejszym życiu. Tak więc agresji człowiek można nauczyć się przez modelowanie. Agresywni rodzice, stosujący techniki wychowania oparte na przemocy, mają agresywnych rodziców i dzieci, które później upodabniają się do nich samych.

W takim przypadku mówi się o wtórnie utrwalonej agresywnej motywacji, tzn. działa mechanizm błędnego koła.

Przemoc nasilana jest przez występowanie takich zjawisk patologicznych, jak: alkoholizm, narkomania, przestępczość. Mimo że przemoc występuje we wszystkich klasach społecznych, to jej poziom wzrasta w rodzinach zdeintegrowanych

i dysfunkcjonalnych, a także w rodzinach dotkniętych bezrobociem i biedą. Często wydaje się być sposobem na uniknięcie niedostatku i ubóstwa.

Nasilenie przemocy wzrasta też w miarę dorastania pod wpływem rozmaitych frustracji spowodowanych niepowodzeniami życiowymi i wynikającymi z tego obciążeniami psychicznymi. Osobnicy, którzy chcą osiągnąć rozmaite sukcesy w życiu, a równocześnie zauważają swoje mankamenty i nieudolność, odwołują się do przemocy wobec innych osób, także dzieci, aby w ten sposób skompensować swoje niepowodzenia.

Przemoc może być formą wyżycia się, wyszumienia, demonstracji przewagi fizycznej wobec ofiary, chęcią utwierdzenia się w mniemaniu o swojej wyższości wobec słabszego, sposobem ukazania własnej wartości.

Przemoc psychiczna wobec dziecka może wynikać z braku wiedzy. Czasami rodzice i nauczyciele nie uświadamiają sobie, że kara i strach wpływają negatywnie na zdrowie psychiczne młodzieży, jest to związane z nieznajomością potrzeb dziecka.

Współpraca rodziny i szkoły

We wstępnej fazie relacji między szkołą a rodziną występują osoby zupełnie sobie obce. Tymczasem sprawnie przebiegająca współpraca wymaga odrzucenia nieufności, a budowania atmosfery wzajemnego zaufania. W tym celu szkoła stopniowo powinna poznawać model wychowania domowego konkretnego ucznia, samego wychowującego oraz wraz z rodziną winna wypracowywać optymalne formy współpracy.

Zatem relacja między domem a szkołą jest relacją dynamiczną, podlegającą rozwojowi, powinna być też stale udoskonalana. Wynika to z zasadniczego, nadrzędnego celu wychowania realizowanego w środowisku domowym i szkolnym.

Współdziałanie szkoły i rodziny można zdefiniować, jako działalność zmierzającą do osiągnięcia obranego przez obie strony celu. Działalność ta jest jedno- lub dwukierunkowa. Do działań jednokierunkowych zalicza się takie, które wykonywane są tylko przez nauczycieli lub tylko przez rodziców, zgodnie z podjętą przez nich uprzednio decyzją w tej sprawie. Ale szczególne znaczenie wychowawcze ma współdziałanie polegające na wspólnym wykonywaniu określonych zadań, to jest współdziałanie dwukierunkowe. Działania te przybierają różne formy indywidualnej i zbiorowej współpracy.

Z podstawowego celu zasad współpracy rodziny i szkoły wynikają cele szczególne:

- dążenie do usprawnienia pracy wychowawczej z uczniami. Postulat ten dotyczy nie tylko uczniów sprawiających trudności wychowawcze czy dydaktyczne, ale wszystkich wychowanków i codziennych oddziaływań wychowawczych szkoły i domu rodzinnego;
- lepsze poznanie przez nauczycieli i rodziców poszczególnych uczniów; ich funkcjonowania w środowisku domowym i szkolnym. Jest to konieczny warunek wszelkiej działalności wychowawczej, gdyż niedostateczne poznanie ucznia prowadzi do popełniania poważnych błędów wychowawczych: wywiera się wówczas oddziaływanie nieodpowiednie dla konkretnego wychowanka, niedostosowane do jego indywidualnych możliwości. Takie działania nie tylko nie stymulują jego rozwoju, ale mogą mieć na niego nawet negatywny, hamujący wpływ;
- wzajemne poznanie i rozumienie się rodziców i nauczycieli. Cel ten warunkuje powstanie atmosfery zaufania we wzajemnych kontaktach;
- zjednywanie rodziców do ogółu uczniów.

Z zaprezentowanych celów współpracy rodziny i szkoły wynikają obopólne korzyści. W wyniku tej współpracy następuje usprawnienie oddziaływań wychowawczych szkoły i rodziny, a to zawsze służy wychowankowi, na którego te działania są ukierunkowane. Aby jednak wspólnie wypracowane przez rodziców i szkołę cele mogły być osiągnięte, w toku ich realizacji *należy przestrzegać pewnych zasad*. Te ogólne dyrektywy wskazują, w jaki sposób realizować należy skuteczne współdziałanie rodziców i nauczycieli, a zaliczamy do nich:

- zasadę pozytywnej motywacji;
- zasadę partnerstwa;
- zasadę wielostronnego przepływu informacji;
- zasadę jedności oddziaływań;
- zasadę aktywnej i systematycznej współpracy.

Formułując zasadę partnerstwa w stosunkach między rodziną a szkołą Mieczysław Łobocki, stawia te dwa podmioty wychowawcze na równi ze sobą (1985). Wydaje się jednak, że któraś ze stron powinna mieć głos decydujący np. dotyczący celów wychowania. Stroną tą powinna być rodzina. Wiele racji mają ci, którzy uważają, że szkoła nie może zastąpić rodziny w wychowaniu dziecka i powinna ona dochodzić do porozumienia z rodziną w kwestii ustalenia celów i ideałów wychowawczych.

Współpraca szkoły i rodziców wymaga uwzględnienia również określonych warunków, od których zależy jej skuteczność. Są to:

- odpowiednia częstotliwość kontaktów między rodzicami a szkołą;
- włączenie rodziny do realizacji zadań całościowych, związanych z realizacją programowych zadań szkoły, a nie tylko jednostkowych i doraźnych a które mają zapewnić odpowiedni klimat współpracy oraz warunki organizacyjno-materialne.

Efektom współpracy rodziny i szkoły powinna być integracja obu środowisk wychowania, która jest tu rozumiana, jako organizacyjne i merytoryczne scalenie oraz uzgodnienie oddziaływań wychowawczych rodziny i szkoły.

Różnorodna problematyka z zakresu wychowania moralnego, światopoglądowego i społecznego, którą obejmuje współpraca rodziców i nauczycieli, nie może zostać nieuzupełniona przez szereg innych szczegółowych zagadnień związanych z wychowaniem młodego pokolenia. Współcześnie obserwuje się tendencję, wynikającą z rozwoju cywilizacji, do wydłużania się czasu wolnego. Zjawisko to dotyczy także życia uczniów. Wobec tej sytuacji szkoła wraz z rodzicami powinna zainteresować się bliżej sposobem spędzania wolnego czasu przez swoich wychowanków oraz dopomóc im w prawidłowym i racjonalnym jego wykorzystaniu. Organizacja czasu wolnego jako przedmiot współpracy rodziny i nauczycieli obejmuje następujące działania wychowawców: udzielanie dzieciom konkretnej pomocy w organizowaniu wypoczynku, włączenie się rodziców w organizację zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych danej klasy, szkoły, rozwijanie życia towarzyskiego i kulturalnego klasy, urządzenie uroczystości i imprez szkolnych itp. Rola rodziców i nauczycieli nie polega jednak na wyręczaniu uczniów w wykonywaniu powyżej wymienionych zadań, ale na inicjowaniu ich i organizowaniu odpowiednich warunków do prawidłowego wypoczynku. Inaczej określa się takie działania wychowawców jako pośrednie organizowanie młodemu czasowi wolnemu. Inną zasadą, jakiej należy przestrzegać w ramach tego zagadnienia wychowawczego, jest umiejętne połączenie przez wychowawców właściwej ilości wolności i swobody, danej młodzieży z pewną pomocą i ewentualną ich kontrolą. Takie działania wychowawcze doprowadzą do ukształtowania twórczej i samodzielnej postawy wychowanków względem swojego życia, a więc przyczynią się do realizowania zasadniczego celu wychowywania.

Zatem organizacją czasu wolnego dzieci oraz poprzez współpracę rodziców i szkoły przeciwdziałamy agresji i przemocy pojawiającej się w najbliższym otoczeniu.

Czynnikiem istotnie warunkującym efekty wychowania są kwalifikacje pedagogiczne wychowawców. Szkoła powinna wobec tego nawiązać współpracę z rodzicami, mając na celu wzbogacenie ich wiedzy i umiejętności związanych z wychowaniem oraz intensywnie prowadzić ich pedagogizację. Należy zachęcać rodziców do poszerzania wiedzy pedagogicznej w procesie samokształcenia, a także organizować taką współpracę ze szkołą, by mogli oni w praktyce doskonalić swoje umiejętności wychowawcze.

Częstym przedmiotem współpracy rodziny i szkoły w płaszczyźnie przeciwdziałania agresji i przemocy są szczególne trudności. Dotyczy to indywidualnej współpracy nauczyciela z rodzicami.

Podsumowując, należy podkreślić, że podstawowym środowiskiem wychowawczym jest rodzina, która nie może zrezygnować ze swej roli, przekazując wychowanie dziecka szkole, ale też nie może wyłączać działania szkoły w tej płasz-

czyźnie. Współpraca rodziny i szkoły jest warunkiem sine qua non powodzenia w walce z agresją i przemocą uczniowską.

Proces kształcenia i wychowania młodego człowieka musi być stale dostosowywany do jego aktualnego stanu rozwoju psychofizycznego, ponieważ każdy okres rozwojowy niesie ze sobą nowe możliwości. Konsekwencją tego jest pojawienie się nowych zadań wychowawczych i dydaktycznych, na które powinni odpowiednio zareagować wychowawcy obu tych środowisk wychowawczych. Ujęcie współpracy domu ze szkołą w aspekcie zmian rozwojowych, jakie zachodzą w wychowanku w toku jego nauki w szkole podstawowej, jest ujęciem dynamicznym.

W kolejnych etapach kształcenia dziecka pojawiają się specyficzne problemy związane z jego wychowaniem, kształceniem, które powinny się stać przedmiotem współpracy rodziców i szkoły. Obecnie szkoła podstawowa dzieli się na dwa okresy:

- młodszy wiek szkolny: I–III klasa;
- starszy wiek szkolny: IV–VI klasa.

Jak tego doświadczamy okres nauczania zintegrowanego w klasach I–III odgrywa istotną rolę w dalszej karierze szkolnej i życiowej dziecka. Wynika to z jego dużej plastyczności psychiki, podatności na wpływy zewnętrzne oraz naturalnej chęci poznawania i doświadczania. Wskutek tego pierwszoklasista przyjmuje na ogół postawę pozytywną względem szkoły, jednak funkcjonowanie w niej może sprawiać mu pewne specyficzne trudności. Należy wobec tego umożliwić dziecku stopniową adaptację do warunków życia i działalności na terenie szkoły. Uczeń zatem musi najpierw zapoznać się z nowymi zadaniami i obowiązkami, jakie stawia przed nim szkoła, następnie należy go przygotować do wejścia w struktury formalne i nieformalne grupy społecznej funkcjonującej w szkole, podjęcia nowych ról społecznych, szczególnie roli ucznia. Ta tematyka będzie dominowała we współpracy nauczycieli z rodzicami. Należy dodać, że istotnym warunkiem pomyślnego przebiegu procesu adaptacji dziecka w klasach początkowych szkoły podstawowej jest zainicjowanie ścisłego i stałego współdziałania domu ze szkołą, w toku którego nauczyciele zdobywają cenne informacje o indywidualnym stanie rozwoju uczniów, ich środowisku rodzinnym, a także jest to doskonały moment na pozyskanie rodziców jako aktywnych partnerów w procesie nauczania i wychowania dziecka.

Jeśli chodzi o drugą grupę dzieci, to ich cechą charakterystyczną jest aktywne włączanie się w grupy rówieśnicze, z drugiej zaś strony coraz luźniejsze więzi z dotychczas dominującymi w ich życiu osobami dorosłymi. Zmienia się tutaj rola dorosłych, którzy powinni zacząć oddziaływać i kształtować grupy dziecięce, wpływając poprzez nie na pojedyncze jednostki. Jest to pośredni wpływ wychowania domu i szkoły, wymagający od tych środowisk wychowawczych skoordynowania swych działań. Współpraca rodziny i szkoły w tym okresie koncentruje się na organizacji prawidłowego, zespołowego życia społeczności szkolnej, klasowej, która doprowadzi do ukształtowania grup rówieśniczych pozytywnie stymulują-

cych rozwój ich uczestników. Wobec intensywnego rozdziału społecznego wychowanków w średnim wieku szkolnym rodzina i nauczyciele powinni zwrócić uwagę na kształtowanie u uczniów odpowiedniego systemu wartości związanych z zasadami życia społecznego.

W związku z pojawieniem się nowych elementów życia szkolnego, jak np. zwiększenie się liczby nauczających nauczycieli czy zwiększenie wymagań dydaktycznych względem ucznia, sytuacja wymaga wzmocnionej pomocy ze strony rodziny i nauczycieli, którzy będą wspierać ich stopniowy proces adaptacji do nowego sposobu nauczania.

Podsumowanie

Scharakteryzowane problemy wychowawcze będące przedmiotem współpracy rodziny i szkoły nie wyczerpują tego zagadnienia. Zostały one wyróżnione ze względu na okresy rozwojowe uczniów, by podkreślić dynamizm relacji istniejących między domem a szkołą i potrzebą jej ciągłego dostosowywania do aktualnej sytuacji ucznia: jego wieku, jak też indywidualnych możliwości i właściwości. Płaszczyzny opiekuńczo-wychowawcze i dydaktyczne zawierają więc w sobie szereg zagadnień związanych ze specyficznymi cechami wychowanka, jak też oddziaływającego na niego środowiska wychowawczego, w skład którego wchodzi rodzina i szkoła.

Agresja i przemoc dzieci i młodzieży jest problemem coraz bardziej narastającym. Możemy zauważyć to w różnych grupach społecznych, wiekowych oraz dziedzinach życia społecznego (Dziurzyński, 2012).

Praca, warunki bytowe, socjalne, brak czasu oraz środków na wypoczynek i wiele innych czynników wpływają na nerwowy tryb życia.

Przyczyny, źródła przemocy są różne. Jest to:

- wpływ telewizji, filmy zawierające brutalne sceny,
- środowisko rówieśnicze, chęć bycia, zaistnienia w towarzystwie, obawa przed odrzuceniem, oraz
- dom rodzinny - brak nadzoru rodziców nad rozwojem młodej osoby, a także rozluźnienie więzi i brak dyscypliny w domu.

Zachowania agresywne, obrazy przemocy, których świadkami i uczestnikami są dzieci, uczą je agresywnego zachowania, wskazują niewłaściwy sposób rozwiązywania konfliktów. Jak pokazują zarówno badania jak i doświadczenie pedagogiczne uczeń z roli ofiary łatwo może przejść do roli sprawcy przemocy. Mechanizm ten obserwujemy bardzo często w środowisku szkolnym i rówieśniczym. Istniejąca przemoc w domu, przekłada się na zachowania agresywne dziecka w szkole.

Aby przeciwdziałać rozpowszechnianiu się agresywnym zachowaniom, należy przede wszystkim podjąć kroki edukacyjno-profilaktyczne. Po pierwsze zdiagnozować sytuację. Tylko dobra i poprawnie przeprowadzona diagnoza środowiska wychowawczego (domowego jak i szkolnego) stworzy przesłanki oparte na wiedzy dobrego programu profilaktycznego. W dalszej kolejności należy opracować pro-

gram profilaktyczny (a może nawet wiele programów profilaktycznych). Po ich stworzeniu należy przeszkolić kadre pedagogicznaw ramach Wewnętrznego Doskonalenia Nauczycieli (WDN), tak aby w odpowiednim momencie można było zauważyć i odpowiednio zareagować na akty przemocy. Równoległe do pracy z kadrami dydaktyczno-wychowawczą pracę należy prowadzić z rodzicami. Należy ich uświadomić i uczulić na wszelkie przejawy agresji i przemocy. Wreszcie o celach i zasadach realizacji takiego programu należy powiadomić uczniów. Powinna istnieć ścisła korelacja działań pomiędzy domem rodzinnym, szkołą i samym wychowankiem.

BIBLIOGRAFIA

REFERENCES

1. Bandura A., Walters R.H., *Agresja w okresie dorastania*, Warszawa 1968.
2. Danilewska J., *Agresja i jej przeciwdziałanie w szkole*, (w:) *Powstrzymać agresję u progu szkoły*, J. Danilewska (red.), Kraków 2004.
3. Danilewska J., *Powstrzymać agresję u progu szkoły*, Kraków 2004.
4. Dąbrowski K., *Spoleczno-wychowawcza psychiatria dziecięca*, Warszawa 1964.
5. Dziurzyński K., *Zachowania agresywne uczniów mieszkających w wielkomiejskiej aglomeracji*, Warszawa 2012.
6. Edwards C., *Kierowanie klasą*, Warszawa 2007.
7. Frączek A., *Agresja wśród dzieci i młodzieży. Perspektywa psychoedukacyjna*, Kielce 1996.
8. Łobocki M., *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Warszawa 1985.
9. Olweus D., *Mobinng fala przemocy w szkole. Jak ją powstrzymać?*, Warszawa 1998.
10. Mikołkowska-Olejniczak G., *Szkolne uwarunkowania zachowań agresywnych*(w:) Kuźma J., (red.) Szarota Z., *Agresja i przemoc we współczesnym świecie*, Kielce 1998.
11. Mikołkowska-Olejniczak G., *Charakterystyka szkolnego agresora* (w:) Dolińska A., (red.) *Modelowe rozwiązania działalności profilaktycznej w grupach dzieci i młodzieży*, Zielona Góra 2002.
12. Pietruszyńska E., *Agresja-nazwa, opis i źródło problemu*, (w:) Doliński A., Gajewska G., Rewińska E., *Teoretyczno – metodyczne aspekty korekcji zachowań*; Zielona Góra 2004
13. Portmann R., *Gry i zabawy przeciwko agresji*; Wyd. Jedność, Kielce 2003.
14. Pufal-Struzik I., *Uczeń i nauczyciel w aktach agresji szkolnej* (w:)] I. Pufal-Struzik (red.), *Agresja i przemoc w szkole*, Kielce 2007.